

**AKADEMİK
ARAŞTIRMALAR
DERGİSİ**

Türkmenistan'da Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili İnanç ve Uygulamalar

Durmuş Tatlılıoğlu

GİRİŞ

Herhangi bir toplumun bireylerinin çeşitli yollardan açığa vurdukları davranış örneklerinin sâikleri büyük ölçüde sosyo-ekonomik yapıların oluşturduğu kültür unsurlarından ileri gelmektedir. Türkmen kültürü de toplumun geleneklerinden, kurumların güttüğü amaç ve ruhundan, bireylerin arzu ve ortak çıkarlarından oluşmaktadır. Bireyin davranışlarını belirleyen temel faktör; sosyalleşme süreci, toplumsal kurumlar ve bireyin toplumsal hayat içinde yer aldığı kültürüdür.

Bu araştırmada gerekli bilgileri toplamak ve toplanan bilgileri kullanılabilir hale getirmek için pek çok teknikten yararlanılmıştır. Araştırmada bilimsel metot kullanılmıştır. Bu çalışmada daha çok gözlem ve yüz yüze görüşme teknikleri uygulanmıştır. Ayrıca bu konu ile ilgili literatür taraması ve kendi çektiğimiz video filmlerinden de yararlanılmıştır. Araştırma, tanımlayıcı, betimleyici ve durum saptayıcı nitelikte olmuştur.

Dünyada doğum oranı fazla olan ülkelerden birisi de Türkmenistan'dır. Ortalama her ailedeki çocuk sayısı beşle on arasında değişmektedir. Türkmenistan'da ekonominin daha çok tarıma dayalı olmasını doğum oranının fazla olmasının en önemli sebebi olarak nitelendirmek mümkündür. Türkmenistan'da çok geniş yerleşim alanı bulunmasına rağmen beş milyon insan yaşamaktadır. Bugün bağımsızlığının sekizinci yılını kutlayan Türkmenistan'ın sağlıklı ve bilimsel açıdan kendine yeterli bir nesle ihtiyacı vardır. Türkmenistan'da nüfus planlaması ve doğum kontrolü yapılmamaktadır. Hatta diğer yerlerde ve devletlerde yaşayan Türkmenler buraya davet edilmektedir.

Günümüzde Türkmenler Uluğ Türkistan'ın merkezinde, Türkmenistan'da, Tacikistan'da, Özbekistan'da, Karakalpakistan'da, Kazakistan'da, Hitay'da, Afganistan'da, İran'da, Suriye'de, Irak'ta, Türkiye'de, Stavropol'da, Adtrahan'da yaşamaktadırlar. Türkmenistan'da Türkmenlerin yerleşim bölgelerine göre dağılımları ve boy adları şu şekilde sıralanabilir; Türkmenistan Türkmenlerinden Daşhovuz'da: Yomut, Çovdur, Göklenler (Kayı), Darganata'da:

Atalar, Çarcov'da (Lebap): Ersariler, Yolöten'de: Sarıklar. Tahtabazar'da, Türkmenkale'de, Mari'de, Murgap'ta: Tekeler, Sarahs'ta, Göktepe'de, Baherden'de Gızılbat'ta: Salırlar. Kaka'da: Alililer, Kuşku ve Tecen'de: Atalar, Gazancık, Kızıletrek, Türkmenbaşı'da: Yomutlar, Garrıgala'da: Göklenler, Gerkezler ve Nohurlular yaşamaktadırlar.

1-DOĞUM

Her toplumda olduğu gibi Türkmenlerde de doğumla ilgili pek çok adet vardır. Doğum genellikle hastahanede yapılır. Şehirden uzak olan oba veya köylerde doğum evde gerçekleşir. Buralarda yaşlı tecrübeli kadınlar doğuma yardımcı olurlar ve çocuğun göbeğini keserler. Türkmenlerde çocuğun göbeğini kesen kimseye "Göbek ene" derler. Çocuk büyüyüp evlendiğinde göbek annesine bir takım elbise alması Türkmen depdessurlarındandır (adetlerindendir).

Türkmenlerde çocuğun doğumundan üç gün sonra komşular ve akrabalar çağırılarak bir koyun kurban kesilip fakirlere sadaka olarak verilir. Bu kurbanı Allah yolunda kesilin akika kurbanı anlamında "Aydılan canlı" denir. Bununla birlikte o gün gelen misafirlerin üstünden pişme saçarlar. (Pişme; yağda kavrularak pişirilen buğday mısır gibi yiyeceklerdir.) Gelen misafirler çocuğa çok çeşitli elbise ve hediye getirirler. Ellerini bir çocuğun yüzüne, bir de kendi yüzüne sürerek: "Bize de Hüdây yetirsin" diye dilek ve temennide bulunurlar. Gelenler çocuğun akrabalarına, annesine, babaşına "Çocuğun yaşı uzun olsun" derler.

Türkmenlerde doğumla ilgili "40 çile" diye bir adet vardır. Bunun manası doğum yapan kadın 40 gün içinde yas, yani cenaze olan eve gidemez. O aileden biri yas olan yere gidip geldikten sonra çocuğun bulunduğu odaya direk giremez. İlk önce başka bir odaya girip daha sonra çocuğun bulunduğu odaya girebilir. Çocuğun doğumundan 40 gün sonra yani kırk birinci gün bebeği komşularına gezdirme adeti vardır. Bir de Türkmenlerde çocuk doğduğu gün köylerde sabah ezan okunur ve bütün orada yaşayanlara duyurulur. Çocuğun doğumundan üç gün geçtikten sonra yaşlı insanlar veya mollalardan biri, temiz bir suyla gümüş bir kap içinde çocuğu yıkayıp suyu bir ağacın dibine dökerler. Türkmenlerde doğan çocuk erkek ise dedesi kuzu, kız ise oğlak vermektedir.

Türkmenlerde çocuğun olması her zaman sevinçle karşılanan bir olaydır. Onun için her doğumda toy (düğün) yapılmaktadır. Buna "Pişme toy" denir. Çocuk olmasını bekleyen aile bu gün için daha önceden hazırlık yapmaya başlar. Güzel yemekler, içecekler,

malzemeler hazırlanır ve doğum toylarında mutlaka "bağşı" (sanatçı) olur. Bağşı geceye kadar şarkı söyler. Bu toy genellikle anne hastaneden geldikten sonra yapılmaktadır. Bütün dost ve akrabalar bu neşeli olayı kutlamaktadırlar¹.

Türkmenlerde çocuğun kolay doğması için hanımın ağrıları başladığı zaman erkekler havaya 3-4 defa silahla ateş açarlar. Çocuk doğduğu zaman onun büyük kardeşi şehirdeki komşuları ve akrabaları birer birer dolaşır. Kardeşinin doğduğunu onlara söyler. Buna Türkmenlerde "Buşluk" (müjde) denilmektedir. Her söylediği ev o kişiyi boş çevirmez, mutlaka ona bir şeyler verir.

Türkmenlerde doğum yapan kadına "netse" (lohusa) denilmektedir. Netse olanlar 40 gün evden dışarı çıkmaz ve uyuduğu zaman yanında daima bir erkek bulunur. Çünkü yanında bir erkek bulunmazsa doğum yapan kadını al- basacağı inancı vardır. Türkmenler de erkek çocuğu olan kadın al, kız çocuğu olan sarı renkte başına bir yağlık takar. Çocuk görmeye gelenler annesinin başına bakarak yeni doğan çocuğun cinsiyeti hakkında bilgi sahibi olurlar. Türkmenler; "Oğul devletin başı, kız da olursa gönül hoşu" derler. Nefseleri al basmaması için çift (saban) demiri, ateş ve süpürge yanlarında bulundurulmaktadır. Lohusalar kırkı çıkarken çocuk ve annesi kırk bir tane kaşığın suyu ile yıkanmaktadır. Çocuk yıkandıktan sonra erkekler tazi, kızlar at derisine sarılırlar. Tazi postuna sarılan yaman, at derisine sarılanın uysal olacağına inanılmaktadır.²

Türkmenlerde yeni doğan bebeğin yıkanmış eşyalarının gün batuncaya kadar dışarıda bırakılması uygun görülmez. Ayrıca çocuğu kırkı çıkıncaya kadar beşiğe koymayı uygun bulmazlar. Çünkü bebeğin beyni yumuşak olduğu için zedelenir diye korkulur. Çocuklar kırkı çıkıncaya kadar yerde kendileri için hazırlanmış döşeklerin üzerinde yatırılırlar. Bebekler yeni eve getirildiğinde tuzlu suyla yıkanır.

Bunların dışında doğumla ilgili Türkmenler arasında şu "ırımlar" (inançlar) da yaygındır.

Bir kadın hamileyken tavşan eti yerse çocuğun sakat olacağına; doğuma yakın anne adayı eşeğe binerse çocuğun aptal ve tembel olacağına, ata binerse yiğit olacağına; annenin karnında çocuk oynamaya başladığı zaman annesi aya baksa çocuğunun ay parçası, annesi yüzüne elma sürse çocuğun yanaklarının al kırmızısı gibi olacağına; annenin ağzı tatsız iken (aş verirken) kadın tesadüfen çirkin bir adama baksa, ayrıca deve ve tavşan görse çocuk çirkin olur, aksine yılan görürse çevik, kurt görürse kahraman olacağına; hamile bir kadın rüyasında koyun görse onun çocuğu uslu olur. Buğday ve at görse çocuğunun rızık bol ve kahraman, boncuk ve süs eşyaları görse kız,

para görürse erkek olacağına; doğan çocuğun ağzında diş olursa çocuğun babasına kötü davranacağına ve onun başını yiyeceğine inanılmaktadır.

-Hamile bir kadın devenin altından geçerse çocuğun çok kuvvetli ve pehlivan olacağı sırtının yere gelmeyeceği inancı halk arasında yaygındır.

-Doğan çocuk bir zar içinde sarılı doğarsa buna "gömlekleli uzak" derler. Bu çocuğun ileride öksüz kalacağına hükmlenir.

-Çocuk yeni doğduğu zaman ziyarete gelenler iyi işitsin diye çocuğun kalpağı ile kulağı arasına para koyarlar. Çocuğa nazar değmesin diye kalpağına "dağdan" (boncuk) takarlar. Dağdan alnın üzerine gelecek şekilde takılır.

-Erkek çocuğu olan birisine "Oğul doğdu ak evin üstünde gün doğdu", "çocuksuz ocakta ateş yanmaz", "oğulsuz ev ateşsiz ocaktır", "meyveli ağaca bakarlar, meyvesiz ağacı yakarlar", "çocuk bir aile neşesidir". gibi sözler söylemektedirler. Türkmenler arasında çok çocuk yapma teşvik edilmektedir. Bir kadın için çok çocuk yapmak aile içinde saygıyı ve ilgiyi arttırmaktadır. Çocuğu olmayan kadınlar çocuğu çok olanların gömleğini giyerse onunda çok çocuğu olacağına inanılmaktadır.³

Türkmenlerde en önemli kutlamalardan biri çocuğun doğumudur. Çünkü çocuğu hayatın bir gülü olarak görürler. Çocuğa karşı ilgi ve istek büyüktür. Gelin eve ilk geldiği gün kucağına çocuk verilmesi bunun en güzel göstergesidir. Kaynana da ilk torunun dünyaya gelmesini niyet ederek evin baş köşesine salıncak yapmaktadır. Yeni evlenen gençlere arzu ve isteklerini bildirirlerken: "Ağabeyimiz dede olsun, yengemiz nine olsun, sizden oluşan çocuklar büyük bir aile olsun" demektedirler.

Doğum olayına Türkmenler çok büyük önem vermektedirler. Çünkü doğum, üreme yeteneğine sahip insan hayatının başlangıcıdır, insanın Allah'ın yarattığı inancı bütün Türkmenlerde mevcuttur.

Türkmenistan'da çocuk sahibi olmak isteyen anne adayları ata mezarlarını, evliya türbelerini ziyaret edip, onlara kurban adar, dilek diler ve kendilerinden yardım isterler. Eskiden de mukaddes kabul edilen ağaçlara, ata mezarlarına, türbelere, tekkelere, çabut bağlayıp, saç ve kurban sunarak çocuk istedikleri tarihi bir gerçektir. Bu gelenek ve inançlar günümüzde de devam etmektedir. Günümüzde de mezarlara, türbelere ve "ışan"ların (evliya) bulunduğu yerlere çabut bağladıklarına, dilek ve temennilerde bulunduklarına pek çok defa şahit oldum.

Türkmen inançlarına göre çocuk sahibi olmak isteyenler Allah'ın

rızasını kazanmak için açları doyurmak, fakirleri giydirmek ve ağzı kutlu (dualı) kişilerin duasını almak gerektiğine inanmaktadırlar.⁴ Bu nedenle Türkmenler arasında çok yaygın olarak “Hüdâ yolu” adı altında yemek ziyafetleri verilmektedir. Türkmenler anne adayının kolay doğum yapması, doğum sırasında tehlikeli durumlarla karşılaşmaması için de önceden bazı mübarek yerleri, yatır ve evliyalari, ziyaret ederek dua ettikleri görülür. Örneğin Bayramali’de Yusuf Hemedânî ve Sahabe türbeleri, Serahs’ta Ebü'l-Fazl İmam Serahsî, Köhne-Ürgenç’te Necmeddin Kübrâ ve Kırk Molla’nın kabirleri, Kerki’de Astana Baba ve Kırk Kız mağarası, Göktepe Şehitleri ve İşanların türbeleri gibi birçok yer ziyaret edilmektedir. Çocuğu olmayanlar veya yaşamayanlar buralara gelip dilekte bulunmakta, kurban kesmekte, çabut bağlamakta ve belirli günlerde ziyaret etmektedirler.

Türkmen halk inançlarına göre doğum sırasında doğumun kolay olması için ve çocuğun kötü ruhlardan korunması için ateş üstüne bir parça yağ atılır ve annesiyle birlikte çocuğa tütsü yapılır. Ateşin kötülüklerden arındırması inancı ve ata ruhlarını memnun etme düşüncesi günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Türkmenistan’da yeni doğan çocuğun göbeği mutlaka kılıçla kesilmektedir. Göbeğini kesen kimsenin saygın biri olmasına özen gösterilir. Çocuğunun kırkı çıkmamış iki anne karşılaşırsa kırk basacağı inancı vardır. Böyle durumlarda bir birlerine iğne vermeleri gerektiği aksi halde çocukların hasta olmalarından korkulur. Türkmenlerde çocuğun doğumdan kırkı çıkıncaya kadar geçen zaman hem anne hem de çocuk için çok önemlidir. Doğumdan sonra anne karnından çıkan eş ya temiz bir yere gömülür veya temiz bir suya atılır. Suyun temizleyici ve koruyucu vasfı eski Türk inançlarıyla bütünleşmektedir.

Türkmen depdesturlarına göre çocuğun ilk çıkan turnakları kesilerek elleri un dolu torbaya batırılır ve böylece onun hırsız olmasını önleyeceğine inanılır. Çocuğun ilk kesilen saçı altınla tartılır ve karşılığı para olarak fakirlere dağıtılır. Anneye ve çocuğa göz değmemesi için çeşitli nazarlık, üzerlik otu, göz boncuğu ve muska şeklinde ağaç parçaları ve deve tüyünden yapılmış ala renkte ipler başına ve çeşitli yerlere takılır. Hasta olmamaları için de Hüdâ yolu yemekleri verilmektedir.

Türkmenistan’da çocuk on iki aylık oluncaya kadar saçı kesilmez, bir yaşını bitirdiği zaman çocuğun saçını annesinin erkek kardeşi keser. Dayısı saçını sağdan başlayarak traş eder. Bu saç, dayıya hediye alınmak suretiyle dayıdan alınır ve saklanır. İslâm inancına göre de

saçın ağırlığı kadar Hüdâ yolu sadakası verilir. Erkek çocuklara iki, kız çocuklara bir akika kurbanı kesilerek yemek daveti yapılmaktadır. Çocuk delikanlı olunca onun saçı kendisine verilir, o da onu saklar. Türkmenistan'da genellikle doğum toyu çocuk dünyaya geldiği zaman yapılmakta ve erkek çocuğun doğum toyu görkemli ve muhteşem olmaktadır.⁵

Türkmenistan'da Ataerkil aile yapısı hakimdir. Kanunlar önünde kadın ve erkek eşit olarak belirtilmiş olsa da bariz bir şekilde erkek üstünlüğü vardır. Türkmenistan'da erkek nüfusun azlığı, buna bağlı olarak da kız nüfusun çokluğunu, erkek üstünlüğünün nedeni olarak görenler bulunmaktadır. Kız çocuklarının çok oluşunu havanın ikliminin sıcak oluşuna, coğrafi şartlara bağlayanlar olduğu gibi Rusların ürettiği votkaya dahi bağlayanlar bulunmaktadır. Türkmenistan'da bütün işleri kadınlar yapıyor. Onlar okuyor, meslek sahibi oluyor ama evde ve iş yerinde yönetim erkeklerin elinde bulunmaktadır.

Türkmenler arasındaki hakim olan inanca göre erkek üstün olduğu için bazı işlerde çok yüksek para verilse bile kesinlikle çalışmak istemiyorlar. Örneğin, Türkmenistan'ın Aşgabat şehrinde kaldığım bir evin oğluna Uluslararası Türkmen-Türk Üniversitesi'nin mutfağında öğretmenlere servis yapmak için "karsonluk yapar mısınız" diye teklif ettim, o andaki çalıştığı yerden aldığı aylığın beş katı ücret verilmesine rağmen "hayır ben o işi yapmam" dedi. "Karsonluk, bulaşıklık, aşçılık, temizlikcilik" 'ayal' yani kadın işi olarak görülmektedir.

Sonuç olarak doğum toyu için hazırlanmış özel ikramlar da yapılmaktadır. Mısır patlağı, haşlanmış buğday, çörek otu ve toy çöreği vardır. Bunlardan toy çöreği çocuğun ekmeği bol, sofrası bereketli olsun, çörek otu naharı yemeği yavan olmasın yağlı olsun, mısır patlağı ise yolu ak olsun, geleceği parlak olsun diye yapıp sofraya konulmaktadır.

2-AD VERME

Türkmenlerde çocuklara ad vermede çeşitli yöntemler ve adetler uygulanmaktadır. Dünyaya gelen çocuğa kendi yapısına uygun ad vermek gerekmektedir. Türkmenlerde ad verilirken bir amaca göre veriliyor. Meselâ, Azat adı çocuğun bağımsız özgür olması istendiği için verilmiştir. Aile çocuğa verilecek olan adı önceden belirler ve doğduktan sonra bir iki gün içinde adı verilir. Çocuk dünyaya geldikten sonra yedi gün içinde adı verilmezse ırımlara yani halk inanışlarına göre günah sayılır ve çocuğun hırsız olacağına inanılır⁶.

Türkmenlerde çocuğa ad verilirken bütün akrabaları çağırılır.

Çocuğa adı genel olarak dedesi veya saygı duyulan bir kimsenin vermesi halkın tercih unsurudur. Çocuğun adı verildiği an Molla da hazır olarak bulunur. Çocuğun bir kulağına ezan, bir kulağına kamet ezanı okunur ve konulan isim üç sefer yüksek sesle söylenir. Buna Türkmenler “Ezan adı” derler. Çünkü daha sonra adını değiştireceği zamanda yine molla çağırılarak ezan vaktine denk getirilir. İslâmî olmayan ve çocuğun yapısına uymayan isimler günümüzde daha çok değiştirilmek istenmektedir. Türkmenlerde Rus dönemine ait olan ve Türkmen depdesturlarına uymayan adlar bugün değiştirilmiştir. Türkmen adetlerine göre çocuklar kendi adlarını büyüyüp herhangi bir iş, kahramanlık ve savaş durumundan sonra başarısına ve yeteneklerine göre yeniden kazanabilmektedir. Bu onun gerçek kişiliğine uygun ismi olmaktadır.

Türkmenlerde daha çocukluklarından itibaren kimlik verilmeye başlanılmaktadır. Ona mensup olduğu toplumun kültürel kimliği kazandırılmaya çalışılır. Türkmen çocuğuna: Müslüman mısınız? diye sorulunca o “Elhamdülillah Muhammed ümmetiyim. Mezhebim İmam-ı Âzâm Ebû Hanîfe, yolum Hoca Ahmet Yesevî, Necmeddin Kübrâ, Ebû'l-Hasan Harakari, Ebû'l-Muhammed Gojdivani'dir” diye cevap verirler.⁷

Türkmenlerde hayat yedi döneme ayrılmıştır, her dönem ile ilgili ayrı merasimler yapılır ve bu törenlere dair anlamlı inançları vardır. Türkmenlerde her 12 yıla bir “müçe” denilir. Bunlar sırasıyla:

1. müçe. 12 yaşın sonuna kadar çocukluk (çagalık) yılları.
2. müçe. 25 yaşa kadar civanlık (gençlik) yılları.
3. müçe. 37 yaşa kadar yiğitlik yılları.
4. müçe. 49 yaşa kadar orta yaş yılları.
5. müçe. 61 yaşa kadar aksakallık yılları.
6. müçe. 73 yaşa kadar gartanlık (yaşlılık) yılları.
7. müçe. 85 yaşa kadar garrılık (kocalık) yılları adı verilmektedir.

Türkmenlerde 85 yaşından sonrası için “Haram Yaş” denilmektedir. Türkmenler kimliklerini ispat etmek için yedi atasını sayması ve bilmesi gerekir. Bunlar: Adem Ata, Nuh Ata, Ezan Ata, Sünnet Ata, İlim Ata, Öz Ata, Kayın Ata'dır.⁸

Türkmenistan'da dünyaya gelen her çocuğa uygun isim vermek ene atalara (anne-babaya) borç olarak görülmektedir. Adete göre her bir insan hayatı boyunca bir isim alacak ve yaşamının sonuna kadar kendisiyle birlikte yaşayacaktır. Her insanın beş tane yoldaşı vardır. İsmi, gölgesi, mizacı, kalben seven kişisi ve imanıdır. Türkmenlerde çocuklara verilen ismin hayattaki başarısını etkileyeceği inancı yaygındır. İnsanlara isim vermek uzun bir devrin meyvesidir. Onlar

insanlığın tarihi ile doğrudan doğruya ilişki halindedir. İnsan isimlerini inceleyen bilim adamları bu isimleri halkın tarihi ile ayrılmaz bir bütün olarak görmektedirler. Türkmen ırımlarına göre verilen isimlerin sihirli olacağı ve o kişiyi etkileyeceği düşüncesi bulunmaktadır.⁹

İnsan kendi çocuğu için sağlık, iyilik, mutluluk ister. Çok yaşamasını, hayatta şanslı, cesaretli, nazik olmasını arzular. Anne babalar çocuklarına isim verirken veya ismini kutlarlarken Allah'ın onu hayatı tehlikelerden koruması dilek ve temennilerinde bulunurlar. Çocuklarına Peygamberin, padişahların, evliyaların, ulu kişilerin adlarını vererek çocuklarının da onlar gibi vatana, millete ve insanlığa faydalı olmasını isterler.

Türkmenlerde doğan çocuklar arka arkaya ölüyorsa aile çocuğu Azrail'den korumak için ona italmaz, pas, kir gibi isimler koyuyorlar. Hiç çocuğu olmayan ailelerde birinci çocuğa korunması ve yaşaması için Hüda'nın (Allah'ın) ve peygamberlerin isimleri konulmaktadır. Meselâ, Allaberdi, Hüdayberdi, Muhammetgeldi, Muhammetberdi denilmektedir. Çocuğu olmayan aileler yeni çocukları olursa mahallede hatırı sayılır ve çok çocuklu olan kişilerin eline çocuklarını vermekte ve ona Hoca, Seydi, Hocageldi, Seyitmurat, Hocaberdi gibi isimler koymaktadırlar. Bazıları ise çocukları olmazsa kutsal yerlere giderek oradan çocuk istiyorlar. Bundan sonra çocukları olursa gittikleri yerin adını veriyorlar. Meselâ, Kaka'da Malikejder'e gidilmişse, Malikberdi, Mâne Baba, Mânegül, Mâne gibi isimler verilmektedir.

Türkmen halk inanışlarına göre yatırlara ve türbelere çocuk istemeye giderken yeni elbiseler giyilmeli ve o mezarın kumu ve toprağı ile kirletilmelidir. Meselâ, benim de gözlemlediğim bir olay olarak bir kadın yeni eşyalarını giymiş ve Akişan mezarına gelmiş, oradaki mezarın kumuna yatarak ve ağlayarak tüm eşyalarını kuma bulandırdı ve çocuk istedi. Eğer bu kadının sonra kızı olmuş olsa, kızına Aknabat adını vermektedir. Çünkü o kızını Akişan mezarından ve oradaki evliyalari vesile yaparak Hüday'dan istemiştir ki oraya uygun ad vermek gerekmektedir. Çocukları doğduktan sonra hemen ölen aileler "otuk" duası okuyorlar ve hamile kadının boynuna takıyorlar. Bu dua 4 köşesinde Arapça ile yazılmış büyük bir kağıttır. Bebek doğduktan sonra kağıdın ortası çocuğun geçeceği kadar kesiliyor ve çocuk bu delikten üç sefer geçiriliyor. Sonra duayı annesi boynuna takmakta veya çocuğun yastığının altına koymaktadır.¹⁰

Türkmenlerde birinci çocuk ölürse ikinci çocuğun adını "Övez" koyuyorlar, yeni doğan çocuğun babası, dedesi ölmüşse ona da övez adı verilir. (Övez; yerini tutmak demektir) Kızlara da Övezgül,

Övezbike, Övezcemal adları konulmaktadır. Çok çocuk olsun diye Türkez adı verilmektedir. Durdu, Dursun, Puğta, Tağta, Salmaz, Ölmez gibi isimler de çocuklar ölmesin çok yaşasın diye verilmektedir. Genel olarak ilk çocuk doğduğu zaman erkek ise "Devlet" ismi verilmektedir. (Devlet; bereket geldi, nesli devam ettirecek demektir) İkinci çocuk dünyaya geldiğinde "Nobat" (geldi nöbeti devir alacak demektir) ismi verilmektedir. Üçüncü çocuk dünyaya geldiğinde "Tagangeldi" adını verirler. (Tagan; üç ayaklı kazanın altına konulan sacayağıdır). Tagangeldi üçüncü çocuğun dünyaya geldiğine işaret etmektedir. Dördüncü çocuğa Çarıyar ve Dörtgulu adını verirler. Beşinci çocuğa Beşim, Altı, Yedi gibi sayılar da sırasıyla diğer doğan çocuklara ad olarak verilmektedir.

Türkmen bir ailede hep kız çocuğu olur da erkek çocuk olmaz ise kızlara "Oğulgerek, Oğulbayram, Oğulcan" gibi isimler verilir. Bazı ailelerin çocuklarının isimlerinin sonu "Geldi", "Nazar", "Berdi" v.s. ile biter. Meselâ, Muratgeldi, Sapargeldi, Nurgeldi... olabilir. Kız isimlerinin sonu ise "Gül", "Güzel", "Sultan" ile biter. Meselâ, Gızılgül, Amangül, Ecegül, Aysultan¹¹ gibi.

Türkmen ailelerinde çocuğa dedesinin ismi verilmişse ona "Atacan", "Ataş", "Ata", "Atamurat", "Kaka", "Dediş", "Dedebay", "Atabay", "Dedem" diye hitap edilir. Kimliğinde gerçek ismi yazılıdır ve evlenirken mollaya kimlikteki gerçek adını söylemektedir. Ninesinin veya annesinin adı takılan kızlara da "Ecem", "Enem", "Enegüzel", "Enecan", "Mamam", "Mamagül" diye hitab edilir. Kız çocuklarına çiçek, bitki isimleri, meyve, ay, güneş gibi isimler çoğunlukta kullanılmaktadır. Belirli ay ve günlerde doğanlara da o günün adı isim olarak verilmektedir. Ramazan ayı dünyaya gelenlere "Oraz", "Orazgeldi", Kurban bayramında dünyaya gelenlere "Kurban" ve "Tezegül" gibi adlar verilir. Bir ailede çok kız çocuğu olursa "Baldık", "Doyduk", "Yeter", "Besdir" gibi adlar da verilmektedir. Çok çocuk istemiyorsa "Gandım", "Sazak", "Çerkez", "Begül" isimlerini verirler.

Türkmenlerde verilen adların bitki isimleri olarak "Sazak", "Gül", "Elmagül", zaman adları olarak "Sapar", "Recep", "Meret", "Bahar", "Yazgül", ...gibi, kıymetli taşların adları "Altın", "Gümüş", "Polat", "Zümrüt"... gibi İslâm diniyle ilgili "Muhammed", "Rahım", "Cebbar", "Setdar", "Vahit", "Mevlan", "Kadır"¹², ... gibi adlar da verilmektedir.

3-SÜNNET

Türkmen kültüründe önemli olan depdessurlardan biri de sünnet

toyudur. Bütün Türkmenler sünneti islâm'ın emri ve Peygamberimiz Hz Muhammed'in bir davranışı olarak görmektedirler. Sünnet her ailenin çocuğuna karşı dini bir vazifesi olarak yapılmaktadır. Türkmenler arasında sünnet olmak müslümanlığın bir işareti olarak görülmektedir.

Türkmenistan'da çocukların sünnet edilmesi beş veya altı yaşına kadar olabilmektedir. Sünnet bağımsızlıktan sonra hastahanelerde tıp doktorları veya bu konuda uzman kişiler tarafından yapılmaktadır. Ancak sünnet etmek için sünnet edene yaşlılar tarafından izin verilmesi gerekmektedir. Hastahane sünnet yapıldıktan sonra çocuklar eve getirilmektedir.

Türkmenistan'da bağımsızlıktan önce erkek çocukları sünnet ettirmek yasak olduğu için sünneti mollalar veya ustalar gizli olarak yapmışlardır. Devlet organlarında çalışanlar ve öğretmenler çocuklarını sünnet ettirememişlerdir. Sovyet döneminde bir memurun çocuğunu sünnet ettirebilmesi için doktor raporu gerekmektedir. Bu nedenle sünnet olacak olan çocuklar "obalara", (köylere) gönderilerek yaşlı kimseler tarafından sünnet ettirilmiştir. Çocuğunun sünnet olduğu tespit edilen baba işten çıkarılarak hapishaneye gönderilmiştir.¹³

Türkmenistan'da günümüzde sünnet düğünleri çok rahat yaygın ve görkemli bir şekilde yapılmaktadır. Sünnet yapılırken teknik usüller uygulandığı için çocukta acı ve ağlama pek olmaz, fakat yine de çocuğa sünnet olacağı önceden söylenmez. Bir de sünnet anında babası çocuk ağlar diye orada bulunmamaya dikkat eder.

Hastahane sünnet yapıldıktan sonra çocuk eve getirilerek ona özel olarak hazırlanmış yatağa yatırılır. Sünnet toyuna gelen misafirlere izzet ikramlarda bulunulur. Türkmenlerde genelde sünnet düğününe şarkıcı çağırılmaktadır. Sünnet olan çocuğa çeşitli hediyeler verilir. Çocuğa ilk hediye sünneti yapan kişi ve kardeşleri verir. Hediyeler para, altın, oyuncak, bisiklet ve giysilerden olabileceği gibi çocuğun hoşuna gidecek süs eşyalarından da olabilir.¹⁴

Türkmenlerde sünnet toyunda da çok çeşitli yemekler yapılmaktadır. Bunlardan haşlama, Türkmen pilavı, sütlaç, doğrama ve kavurma gibi yemekler, kuru çerezler ve bol miktarda içecek bulunmaktadır. Şarkıcılar aylım (türkü) çalar, toya (düğüne) gelen misafirler de oynar. Molla da Kur'an okuyup dua eder.

Sünnet olan çocuğa yarısı iyi oluncaya kadar elbise pantolon giydirilmez, çünkü rahatsız olur. Onun için büyük gömlek veya kızların gömleği giydirilir. Bazı zengin Türkmen ailelerinin çocuklarına yaptıkları sünnet toyunda at yarışları, güreşler ve koç dövüşleri

yapılmaktadır. Yarışlarda birinci gelenlere (bayrak) halı, para, koyun gibi hediyeler verilmektedir.

Türkmenlerde sünnet edilen çocuğun kesilen kısmı aile tarafından yedi gün saklanır, sonra ayak basılmadık çiğnenmedik temiz bir toprağa gömülür veya bir akar suya atılır.¹⁵ Sünnet olayı bittikten sonra aile çocuğuna karşı bir vazifeyi yapmış olmanın mutluluğunu yaşar.

4-DİŞ TOYU

Türkmen halkının arasında günümüzde tekrar kutlanılmaya başlanan toylardan biri de diş toyudur. Türkmen kültüründe kutlanan en eski toylardan biri olan diş toyu toplumun inançlarıyla yakın ilişki içindedir. Türkmenler arasında kullanılan halk inançlarına göre dünyaya gelen çocuk dişli doğdu ve kış oldu ise ona sedef veya boncuk gibi soy sop isimleri verilmektedir. Türkmen depdessurlarına göre çocuğun diş iki veya üç aylıkken çıkarsa bu durum olumsuz olarak yorumlanmaktadır. Dişin çıkma zamanı yedi aylık olduktan sonra olmalıdır.

Türkmen ailelerinde çocuğun ilk diş önemli bir olaydır. Kim çocuğun ilk çıkan dişini görür ve aileyi müjdelerse hediye almaktadır. Genel olarak hediye güzel bir Türkmen elbisesidir. Çocuğun dişinin çıkması hayatı için belirli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bundan sonra o kendi yemeğini başkalarının yardımı olmadan kendisi çiğneyip yutabilir düşüncesi yaygındır. Tabii ki bu olay anne ve babayı sevindirmektedir. Ailede diş çıkan çocuğa toy pişmesi (hedik) dağıtılır. Diş toyu Türkmenistan'da çarşamba veya cuma günü yapılmaktadır. Diş toyuna komşular ve yakın akrabalar çağırılır, kendi aralarında eğlence yaparlar ve mısır patlağı dağıtıp, pişme pişirerek diş toyunu kutlamaktadırlar.

Türkmen ırımlarına göre çocuk bir halının üzerine oturtulur. Çocuğun kafasından patlamış mısır dökülür. Bunun nedeni çocuğun dişleri patlayıp çıksın, mısır gibi sıralansın, şekeri kıtırdatsın, kuru yemişleri yesin, taş geldiği zaman kırılmasın, hayatı boyunca dişleri kör olmasın diye arzu edilmektedir.¹⁶

Türkmenlerde günümüzde de diş çıkan çocukların mısır patlağı ile birlikte şeker ve her türlü oyuncaklar baştan aşağıya dökülmektedir. Ayrıca Türkmenler arasında yapılan bir uygulamada çocuğun yedi yaşında dökülen dişleri atın ayağını bastığı yere gömülür. Böylece onun yerine çıkacak olan dişin sağlam ve sağlıklı olacağına inanılmaktadır. Diş toyunda çocuğun babasının bir fakiri tepeden turnağa giydirme adeti vardır¹⁷.

5-AK TOY

63 yaş toyudur. Türkmenler bu yaşa geldikleri vakit, Hz. Muhammed'in yaşına kadar yaşamak kendilerine nasip olduğu için bir düğün ve kutlama yapmaktadırlar. Geniş bir kitleye Hüdâ yolu adı altında zengin Türkmen mutfağının her çeşidi sergilenmekte ve çok güzel bir ziyafet verilmektedir. Bütün arkadaş, dost ve akraba davet edilmekte ve yaşı uluya hayır dua edilmektedir. Bundan sonraki hayatında iyilik temennilerinde bulunmaktadırlar. Türkmenlerde altmış üç yaşından fazla yaşamaya haram yaş denilmektedir. Bu tarz düşüncede Hoca Ahmet Yesevî tarikatının etkisi olduğu söylenilmektedir. Çünkü Ahmet Yesevî kendisi peygamberimden fazla dünyada yaşamak benim için haramdır diyerek mezar şeklinde yaptırdığı bir hücrede altmış üç yaşından sonraki ömrünü geçirdiği tarihi bir gerçektir. Bu nedenle Türkmenler bu yaşa geldikleri zaman yaş toyu yapmaktadırlar. Türkmenlerde bunlardan başka erkek çocuğa saç toyu, kırkı çıkan çocuğa toy, doğum günü toyu gibi birçok toy yapılmakta ve kutlanmaktadır.

6-ÖLÜ GÖMME (MERHUMU CAYLAMAK)

Türkmen toplumu İslâm dinine inandıkları ve müslüman oldukları için ölü gömme adedleri de buna uygun olmaktadır. Çok ağır hasta olup ölmek üzere olan insanın etrafında bütün akrabaları, komşuları, dostları, arkadaşları toplanır ve hasta olan kimseye moral verir ve sabır tavsiye ederler. Öleceği az çok tahmin ediliyorsa hasta olan insanın çok sevdiği bir kişi "Kelime-i Şahadet" getirir ve hasta da bunu tekrar eder. Türkmenler ölüm döşeginde yatan kimseyi sağ tarafına ve kibleye bakacak yöne yatırmaktadır. Bu şekilde hastayı yatırmak Peygamberin sünneti olarak bilinmektedir. Hasta kimsenin ruhu yani canı çıkıncaya kadar Kur'an ve dua okunması uygun görülür. Öldükten sonra okuma kesilmektedir. Hasta ruhunu teslim ettiği zaman ölünün çenesi bağlanır ve gözleri okşanarak kapatılır. Mevtanın karnının üzerine şişmemesi için kılıç, tüfek, tabanca, bıçak gibi demir alet konmaktadır. Ayrıca ölen kimsenin elleri yan taraflarına getirilir, ayak baş parmakları da uçlarından birbirine bağlanır. Ölüm anında hastaya şeytan su vererek kandırıp imanını almasın diye ağzına su damlatma adeti de yoğun olarak kullanılmaktadır. Türkmen depdessurlarına (kültürüne) göre hasta olan insan vefat ettiği zaman yakınları yüksek sesle ağlar. Komşuları ve etrafta bulunan kimseler hastanın öldüğünü anlar ve bir erkek çocuk ayarlanarak obada (köyde) bulunanlara haber verilir. Uzakta olan akrabalara telefonla acı haber bildirilir.

Türkmenler genellikle ölen kimseyi mezarlığa götürme ve kabre koyma işlemini sabah saat on ile öğleden sonra saat iki arasında yapmaktadırlar. Türkmen ırımlarına (halk inanışlarına) göre akşam ve gece ölü gömülmez. Ölen kimsenin uzakta bulunan akrabaları gelmeden defnedilmez. Bu nedenle Türkmenlerde merhumu mihman (misafir) etme geleneği vardır. Ölen insanın dünyada en çok sevdiği evde ve odada misafir edilmesi daha makbuldür. Ölü on santimetre yükseklikte kumun, yaz aylarında ise buzun üzerine yatırılmaktadır. Türkmenistan çöl olduğundan ölen insan kokmaması için bu işlem yapılmaktadır.¹⁸

Türkmenlerde ölen ve misafir edilen kimseyi akrabaları gece ve gündüz nöbet tutarak beklemektedir. Bunun nedeni, ölen kimsenin cesedine yılan, kedi, köpek, sinek, karınca gibi haşereler zarar vermemesi içindir. Halk inanışlarına göre, ölen insanın ruhunun kendi vücudunun hatırasını görüp içi sıkılmaması için nöbet beklenilmektedir. Merhumun misafir edildiği odanın içine ölen insanın yaşı kadar mum yakılıp konulmaktadır. Bu davranış eski Türk İnançlarından atalar ruhunun kudsîyetine dayanmaktadır. Türkmen ırımlarına göre ruhlar yanan ateşi ve güzel kokuları sevmektedir. Cin ve şeytan gibi kötü ruhlar ışık ve ateşten kaçır ve merhumun cesedine zarar veremez düşüncesi vardır.¹⁹ Işık yakılmasının bir diğer nedeni, ölen kimsenin yanında kalan ve nöbet bekleyen insanın karanlıkta mevtadan korkmaması içindir.

Merhumun yanında nöbet bekleyen insan yemek yiyemez ve ölü yıkanmamış ise Kur'an okuyamaz. Cenaze evinde, ölen kimsenin iyi olan yönleri ve hatıraları anlatılmaktadır. Mevta evden çıkmadan miras paylaşmak, kavga etmek, kötü konuşmak ve olumsuz davranışlarda bulunmak Türkmen kültürüne göre yasaktır. Ölü evdeyken yüksek sesle bağırarak ve konuşarak insana saygısızlık olarak görülmektedir. Türkmen adetlerine göre ölü evinde bulunan erkekler başına telpek (takke), kadınlar ise siyah yağlık (eşarp) takmak zorundadırlar.

Cenaze evinde bulunan molla yani imam ve yaşlı Türkmen büyükleri orada bulunan halka sohbet ederler. Örneğin, her insanın mutlaka öleceğini, insanın dünyada misafir olduğunu, bu dünyanın geçici olduğunu, gerçek dünyanın ahirette olacağı hakkında konuşmalar yapmaktadırlar, Türkmen halkının büyük 'akıldarı' şair Magtımuli'den örnekler vermektedirler. Bu dünya bir kervansaraydır, gelen yükünü alır geçip gider, değişini çokça hatırlatmaktadırlar. Genel olarak insan ömrünü akan suya benzetmektedirler. Magtımuli bir şiirinde şöyle demiştir.

"Gafil olma dünyaya gelenler ölürlər
Burada hoş vakit olmak vardır beterler
Çekilen kervanlar yörür hatarlar (giderler)
Bir izi üzölmez (sürölmez) güçtür yaranlar

Bu dünyaya gelen canlı ölümlüdür
Hayatı kavga işi zulümdür
Her ne kadar yaşasan sonu ölümdür
Aziz canlar vücutta bir misafirdir".²⁰

Bu tür şiirlerinde Magtımguşi ölüm hakkında bilgiler vermekte ve can, cisim, ecel gibi konularda açıklamalar yapmaktadır.

a) Ölü Yıkama Ve Kefenleme

Türkmen örf ve adetine göre müslüman olarak ölen her insanın mezara konulmadan önce mutlaka yıkanması gerekmektedir. Törelere göre ölünün vücudu yıkanarak temizlenmeli ve güzel kokular sürülmelidir. Türkmen halk inanışlarına göre ölen kimse güzel kokarsa ferishteler (melekler) onun kabirdeki sorulan soruların cevaplarına yardımcı olmakta, kötü kokarsa ondan kaçmaktadırlar. Türkmenlerde ölen kişiyi kendi cinsiyetinden olan kişiler yıkamaktadır. Cenazeyi yıkayan kişinin elbisesi temiz, kalbi açık, dili tatlı olmasına dikkat edilmektedir. Genelde yakın akraba olması da aranan özellikler içindedir. Türkmen dilinde ölüyü yıkayan kişiye 'Babalı' denilmektedir. Türkmenler ölüyü ılık su ve kuru yonca ile yıkamaktadır. Yıkama sırasında bir "küçük" (ibrik), bir de büyük "tanır" (kazan) bulunmaktadır. Tas ile su tek elle, küçük ile iki elle tutularak dökülmesi uygun görülür.

Ölen kimseyi yıkarken cinsiyeti dışındakilerin görmemelerine dikkat edilmektedir. Cenazeyi yıkamadan önce karnına hafifçe basılıp sonra taharet yapılmaktadır. Bundan sonra boy abdesti aldırılmakta ve baştan başlayarak önce sağ sonra sol tarafı yıkanarak bütün vücut üç sefer bol su dökülerek temizlenmektedir. Yıkama işi bittikten sonra mevtâ güzelce kurulanır ve önceden hazırlanmış olan kefene sarılarak tabuta yerleştirilir.

Kefen; beyaz kumaştan oluşan bir bez parçasıdır. Türkmenlerde üç çeşit kefen vardır. Kefeni zarûret, kefeni sünnet ve kefeni kifayedir. Kefeni zarûret; ölen kimsenin kefen alacak malı yoksa üzerini örtecek kadar herhangi bir kumaş parçasıyla kapatılmasıdır. Kefeni sünnet; zengin insanların Mekke'den getirdikleri ve her şeyi ile tam olan beyaz kumaşla örtülmesidir. Kefeni kifaye ise; ölen insanın malı mirasçılar arasında paylaşıldıktan sonra kalan mal az ise ucuzundan, normal

olarak alınıp kefenlenmesidir.

Türkmen kültürüne göre erkekler için kefen üç parçadan oluşmaktadır. Bunlar; izar, lifaf ve kamyıştır. İzar ve lifafın boyu tepesinden ayağına kadardır. Ölünün başını ve ayağını iki karış geçmesi gerekmektedir. Kamyışın boyu, boynundan ayağının altına kadar uzun olması gerekmektedir.

Meyyitin üzeri tamamen kapatılarak baş kısmından ve ayak tarafından bağlanması gerekmektedir. Bunun için kefenin beş arşın veya on altı metre olması lazımdır. Kadınlar için kefenin sünneti beştir. Bunlardan üçü erkeklerle aynı, ikisi farklıdır. Farklı olanlardan biri sina bend kefeni, diğeri lecek kefenidir. Sina bend, omuzundan diz kapağının altına kadar uzunlukta olan kefendir. Lecek ise başına sarılan kefendir. Kadınlarınki erkeklere oranla biraz daha uzundur. Türkmen inançlarına göre erkeklere ipek kefen mekruh, kadınlara ise caizdir. Ölüyü yıkamak ve kefene koymak farzı kifaye olarak inanılmaktadır.²¹ Günümüzde Türkmenistan'da ölen kimsenin kefeni devlet tarafından parasız olarak verilmektedir.

Türkmenler üzerine keçe seccade ve Türkmen halısı ile sarılı sal denilen içinde cenazenin bulunduğu tabutu evden çıkarırken üç defa kaldırıp yere koyuyor ve sonra başı ön tarafa gelecek şekilde dışarı çıkarıyorlar. Evden ayrılmadan imam orada bulunanlara bu ölmüş olan kişiyi yaşadığı dönemde nasıl bilirdiniz diye soru sormaktadır. Halk da hep bir ağızdan iyi bilirdik, Hüdâ (Allah) rahmet eylesin diye söylemektedirler. Türkmenler'de ölen kişinin tabutu cenaze namazının kılınacağı yere kadar yakın akrabaları tarafından omuzda taşınarak götürülmektedir. Mezarlık yakın ise kabre kadar omuzlarında taşımaktadırlar, uzaksa araba ile götürmektedirler. Tabut omuzda taşınırken her yedi metrede insanlar başkalarıyla yer değiştirmektedir. Türkmenler ölen bir kimse için çok fazla ağlamakta ve yas tutmaktadır. Cenaze evden çıktıktan sonra kadınlar ve yakın akrabalar seslerini yükselterek, çok uzak yerlerden duyulacak şekilde ağlamaktadırlar. Bu şekilde ağlama ölü kabre konup da insanlar eve tekrar gelinceye kadar devam etmektedir. Türkmen ırımlarına göre ölen kimse kabre konuncaya kadar ne söylersen o sözler ölenin kulağına gider işittir diye inanılmaktadır.

Türkmenler arasında ölen insanı kabre koyup defnetmeden önce mutlaka cenaze namazı kılınır. Yaşanan her yerde cenaze namazı kılmak için musalla taşı ve temiz bir mekan ayarlanmıştır. Bu yer cami avlusu olacağı gibi, mezarlık girişi de olabilmektedir. Genel olarak kumun üzerinde ayakkabılar çıkarılarak cenaze namazı kılınmaktadır. Cenaze namazını imam veya bilen bir kişi kıldırabilir. Namaza

başlamadan önce imam tarafından nasıl kılınacağı hakkında bilgiler verilmekte, saf düzeni ayarlanmakta ve sonra cenaze namazı kılınarak mezarlığa götürülmektedir. Türkmenlerde mezar kazan kimselere "gölekci" denilmektedir. Mezarı tecrübeli olan bu kişiler kazmaktadır. Mezarın kadın ve erkek farklılıklarını ve şekillerini bu insanlar daha iyi bilirler. Mezar yaklaşık olarak iki metre uzunlukta, bir buçuk metre derinlikte ve tabanda kibleye gelecek şekilde sapıtma verilerek kazılır. Mezarların derin olmasını ölen kimsenin cesedini it, kurt, kuş, tilki gibi hayvanların açamaması nedenine bağlamaktadırlar. Kabrin tabanına yarım metre olarak yapılan sapıtma yerine Türkmenler "lahat" demektedir. Mezara ölüyü en yakın akrabalarının koyması gerekmektedir. Üç kişi tarafından tutulan cesed lahad denilen yere, sağ tarafına ve kibleye gelecek şekilde yatırmaktadırlar. Sonra baş ve ayak bağları çözülür ve "Bismillahi alâ milleti Resûlullah" denir. Cesedin üzeri toprak almayacak şekilde kerpiç (tuğla) ile örülmekte ve üzeri toprakla kapatılmaktadır. Mezarın kendi toprağı kullanılmakta ve en yakın akrabaları ölünün üzerine toprağı atmaktadır. Eğer kabrin kazıldığı yer lahat yapmaya müsait değilse "şak" denilen küçük bir ev gibi tuğla ile yapılarak üzeri kumla veya toprakla kapatılmalıdır. Başka kabrin toprağını kullanmak mekruh sayılmaktadır. Türkmen mezarlarının şekli deve örgücü ve "küret" diye adlandırılan bir yapıda oluşturulmaktadır. Mezarların baş ve ayak kısmına taş dikilmekte ve baş taraftaki taşın üzerine ölenin ismi ve tarihi yazılmaktadır. Ruslardan etkilenecek bazı mezar taşlarının üzerine resim de yapıldığını gözlemlemek mümkündür. Ekonomik durumu iyi olan Türkmenler yakınlarının mezarlarını mermerden yaptırmışlardır. Genel olarak Türkmenlerde ölü gömme işi bittikten sonra mezarın başında Kur'an ve dua okunur. Cemaat dağıldıktan sonra molla telkin duasını yapar. Topluca insanlar cenaze evine gelerek, ölen insanın yakınlarına taziye bulunur.

b) Taziye

Türkmenler gölekci denilen mezar kazanlar gelene kadar yüksek sesle ağlamayı sürdürmektedirler. Bu nedenle ölüyü defnettikten sonra dağılmadan cenaze evine gelmektedir. Taziye için gelenler "cayı cennet olsun, Hüda rahmet etsin, yaşayanlara sabır versin, başınız sağ olsun..." gibi sözler söylemektedirler. Türkmenler cenaze evinde kırk gün yas uygulatırlar. Erkekler ve kadınlar başlarını siyah giysilerle kapatırlar. Evde TV, radyo, teyip açılmaz. Türkmenlerde üç, yedi, kırk, yüz ve bir yılını tamamladığı günleri Hüda yolu (Allah Rızası İçin) adıyla yemekler verilmektedir. Taziyeye gelen akrabalar kırk gün ölü evinde kalırlar ve yedi gün cenaze evinde yemek pişmez komşuları

hazırlayıp getirirler. Halk mezardan eve geldiği zaman orada bulunan kadınlar merhumun sağlığında yaptığı işleri ve hatıraları şiir veya şarkı haline getirip ağıt yakarak gelenleri ağlatır. Elbisesinin özelliklerini, ata nasıl bindiğini, misafirperverliğini dile getirirler. Örnek olarak:

Gırat'lı ala gayiş kuşaklı
Kırmızı paltolu örgülü şallı
Hani şimdi yalan oldu hey...

Ulu kimselere ak veren
Herkese yardım eden
Misafir geldiği zaman
Kurban kesen yiğidim

Hepsi şimdi yalan oldu hey...

Orazbay Oreyev "Adat" adlı kitabında Mağtımğulı'nın bu konudaki şu şiirini aktarmaktadır:

Sonunda evine götürüp salarlar
Hak rahmet etsin deyip dua kılarlar
"Men Rabbin" deyip Münker Nekir gelirler
Cevabın vermesen vayları vardır

Gafil insan bilmezlikden aldanıyor,
Toplanan şeyin, varı dünyada kalır
Hiçbir insan alıp gidene olmaz

Pırağı dünya (dünya hayatı) ruyadır,
Ruya görsen dübin hiçdir
Cahanda kötü işdir
Kuru gelip boş gitmek

Konar bundan, anlamazlar göçerler,
Kışısız kurulan yayları vardır
Yakasız, eteksiz bir don biçerler
Kapısız, penceresiz evleri vardır

Kalkarsın sen yeşil bağlı,
Belli bir yurda bağlı
Bihuda adam oğlu,
Toplanın kaldı gitti

Magtımçuli, ne menziller durar sen,
Yurt kimindir ağır işler kurar sen
Kısmet olsa varış yere girer sen
Nasip olursa altı arşın bez ile.

c) Kabir Ziyareti

Mezar ziyareti Türkmen geleneklerinde dini bir görev olarak bilinmektedir. Kabirleri, türbeleri ve yatırları ziyaret etmek peygamberin bir sünneti olarak görülür. Yeni evlenecek olanlar, düğün yapacak olanlar, mübarek günler ve bayramlarda mutlaka ölmüş olan yakınlarını ziyaret ederler. Türkmenler ölmüş olan kendi ailesini ziyarete geldiği zaman kabrinin başında şöyle demektedir. "Kâbem annem, kiblem babam veya atam, ben bu gün sizin kabrinizi ziyarete geldim. Ruhunuza rahmet okumak istiyorum. Allah'a şükür ben el içinde durumum iyi olarak yaşıyorum. Sizin verdiğiniz terbiye ile ailem ve çevrem minnettarız. Sizin iyiliklerinizi hiç unutmadık. Bizden yahşi at, iyi zürriyet kalıptır (biz iyi at ve nesil yetiştirmektediriz). Ruhlarınız şad olsun, rahat yatın عزیزlerim."²² Türkmen ırımlarına göre ziyaret eden her insan dua okuduktan sonra, kabrin başındaki ağaca kumaş parçası (çabut) bağlamaktadır. Hangi mezarın başındaki ağaçta çabut çok olursa ziyarete gelenlerinin fazla olduğu düşüncesi yaygındır.

Türkmenlerin en çok ziyaret ettiği kabirler şunlardır:

- 1-Aile ve yakın akrabaların mezarları
 - 2-Müslüman olan dost ve arkadaşlarının kabirleri
 - 3-Peygamberlerin, Sahabi, evliya, veli gibi ulu kişilerin kabirleri
- Türkmenlere göre Hz. Muhammed bir hadislerinde "Kim ki cuma günü anne ve babasının mezarını ziyaret etse ve yasin okusa günahları bağışlanır"²³ buyurmaktadır.

Kabirleri ziyaret etmenin adabını Molla Töre Ahun bir risalesinde şöyle açıklamaktadır. "Türkmenlerde kabirleri ziyaret etmenin belli günleri ve zamanı vardır. Perşembe günleri öyleye kadar, cuma günü namazdan sonra, cumartesi günü sabahleyin, pazar bütün gün, dini ve milli bayram günlerinde ziyaret etmek müstehaptır. Mezara ziyarete gelenler ayakkabılarını çıkarıp iki rekat namaz kılıp dua etmelidir. İlk kabre yaklaştığı zaman selam vermeli, kabristandan ayrılırken kible tarafına dönerek tekrar selam verip hörmetle ayrılmalıdır."²⁴ Kabirlerin üzerine basmak ve oturmak Türkmen halk inançlarına göre uygun düşmemektedir.

SONUÇ

Toplumsal yaşantıyı ilgilendiren alanlarda hemen herkesin hakkında görüş birliği ettiği ve bu anlamda toplumun genel kültürünün bir parçası olan ilişkisel normlar, toplumdaki değerleri yansıtmaları ve değişik roller arasında ilişki kurması bakımından önemlidir. Toplumda kişinin rolü ne olursa olsun yapmaktan men edildiği şeyler düzenleyici normlarla belirlenir.

Değerler ve normlar yapısal ve davranışçı düzeylere bağlıdır. Yani değerler ve normlar toplumsal yapı içerisinde kurumlaşmış ve aynı zamanda insanların kişilikleriyle kaynaşmışlardır. Bu nedenle değerleri ve normları bağımsız olarak değil fakat kişilerin davranışlarında ve toplumun yapısal işleyişinde bulabiliriz.

¹ Hangeldi ORAZGELDİYEVA, "Türkmenlerin Toy Dessuri", *Türkmen Sesi Gazetesi*, Matbuat yayınları, Aşgabat, 1995, s. 5.

² Oğulnebat HAYTOVA, Uluslararası Türkmen-Türk Üniversitesinde çalışıyor, Aşgabatlı, elli yaşında, evli ve yedi çocuk annesidir.

³ Orazbay ORAYEV, *Irımlar*, Ruh yayınları, Aşgabat, 1993, s. 47.

⁴ H.Bayram SAHAROV, *İslam Gısa Sözlük*, Magarif yayınları, Aşgabat, 1994, s. 192.

⁵ Gurban RAHİMOV, "Adat Hukukumuz," *Türkmenistan Gazetesi*, Magarif yayınları, Aşgabat, 1993, s. 3.

⁶ İsmail ANNAGİLİÇOV, *Türkmenlerde At Dakılışı*, Magarif yayını, Aşgabat, 1996, s. 25.

⁷ Sultanşa ATANIYAZOV, *Adın Name ?*, Ruh yayını, Aşgabat, 1978, s. 18.

⁸ Mehmet KILIÇ, *Türkmen Folklorü*, Özsan matbacılık yayını, Bursa, 1996, s. 134.

⁹ Sultanşa ATANIYAZOV, *Türkmen Adam Adlarının Düşündürüş Sözlüğü*, Türkmenistan R. N. Ç. B.yayını, Aşgabat, 1992, s. 27.

¹⁰ İsmail ANNAGİLİÇOV, *a, g, e*, s. 29.

¹¹ Orazbay ORAYEV, *Adat*, Ruh yayınları, Aşgabat, 1995, s. 20.

¹² Hangeldi ORAZGELDİYEVA, *a, g, e*, s. 7.

¹³ Çağrı BAYRIYEV, "Sünnet", *Yaşlık jurnalı*, Magarif yayını, Aşgabat, 1993, s. 73.

¹⁴ Orazbay ORAYEV, *a, g, e*, s. 57.

¹⁵ Çağrı BAYRIYEV, *a, g, e*, s. 75.

¹⁶ Bayram GOÇMURADOV, *Türkmen Halk Irımları*, Magarif yayınları, Aşgabat, 1995, s. 32.

-
- ¹⁷ Gurban Cernat İLYASOVA, "Adat" *Nesil Gazetesi*, Matbuat yayınları. Aşgabat, 30 kasım, 1997, s. 3
- ¹⁸ Orazbay ORAYEV, *a, g, e*, s. 260.
- ¹⁹ Orazbay ORAYEV, *Irmlar*, Ruh yayınları, Aşgabat, 1993, s. 52
- ²⁰ Orazbay ORAYEV, *a, g, e*, s. 266.
- ²¹ Gurban RAHMANOV, "Türkmen Halkı Nahili Döreptür", *Miras jurnalı*, Aşgabat, 1 ocak 1992, s.15.
- ²² ORAYEV, *a, g, e*, s. 269.
- ²³ Bayram BASAROV, Magtımgu Devlet Üniversitesi Felsefe Bölümü Başkanı olarak Aşgabat'da çalışmaktadır.
- ²⁴ Bayram GOÇMURADOV, "Molla Töre Ahun Risalesi", *Vatan Gazetesi*, Aşgabat, Ocak, 1993, s. 3.

ABSTRACT

A group, role or value existing in a society has a functional quality to the extent that it meets any need of the social system. That is, it makes a contribution to the social system to work without a hitch, and if it does not provide this contribution, the present need of the society will remain without any response. The facts that are used among individual, and meet the social needs keep on living. As for the cultural elements that do not answer the needs of the people and are not used, they disappear in the course of time and some new elements occupy their places. These elements in the Turkmenian culture which we examined will continue to live as long as they meet the social needs and are used by the people.